

Н. М. Ткачук,

кандидат педагогічних наук, завідувач науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) ВППО

Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону

За результатами науково-дослідної діяльності лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) Волинського ППО

Розкрито актуальність проблеми формування інноваційного освітнього середовища навчального закладу. Висвітлено результати науково-дослідної роботи з проблеми проектування розвитку навчального закладу, запропоновано досвід формування готовності педагогів до інноваційної діяльності як складової інноваційного освітнього середовища.

Ключові слова: інноваційне освітнє середовище, готовність педагогів до інноваційної діяльності, дослідно-експериментальна діяльність, професійна компетентність.

Tkachuk N. M. Development Project of Modern Educational Institution in the Socio-Cultural Environment of the Region.

Relevance of formation of the innovative educational environment of an educational institution is disclosed. Results of the research work on a design problem of development of an educational institution are presented. Experience of formation of readiness of teachers for innovative activity as the making innovative educational environment is offered.

Key words: innovative educational environment, teachers' readiness for innovative activity, research and experimental activity, professional competence.

Постановка наукової проблеми. Науково-дослідна робота лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) з проблеми «Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону» здійснювалась упродовж 2010–2015 років відповідно до програми, ухваленої рішенням вченого ради Волинського ІППО (протокол № 2 від 18 березня 2010 року).

Вибір теми та актуальність дослідження зумовлено процесами модернізації освітньої галузі, впливом суспільних змін на розвиток освітнього середовища навчальних закладів області, потребою врахування нових методологічних підходів у навчально-виховному процесі. При обґрунтуванні проблеми враховано, що системні зміни вимагають пошуку шляхів розвитку навчальних закладів, створення інноваційних освітніх середовищ, моделювання нових систем та структур, упровадження ефективніших моделей та механізмів управління, апробації інноваційних технологій, вироблення продуктів інноваційної освітньої діяльності тощо. Передбачено, що необхідними умовами розвитку освітнього середовища є виважені інноваційні процеси, спроектована інноваційна діяльність педагогічного колективу, готовність освітян до реалізації завдань у межах цієї діяльності.

Об'єктивна потреба розв'язання визначененої проблеми, її актуальність і доцільність зумовлена також низкою суперечностей, зокрема, між:

– інноваційною діяльністю в освітніх системах та наявною практикою стихійно-емпіричного її здійснення;

– необхідністю виваженої, спроектованої діяльності, спрямованої на розвиток освітньої системи, та впровадженням різнопланових нововведень, механічним перенесенням авторських концепцій і методик;

– вимогами, які сучасна освіта ставить щодо результатів навчального процесу в контексті стратегій реформування, та станом готовності педагогів-практиків до реалізації інноваційної діяльності, здійснення змін.

Тож головна гіпотеза дослідження полягала у тому, що розвиток освітнього середовища навчального закладу можливий за умови інноваційної діяльності педагогічного колективу і передбачає багаторівневу підготовку педагогів до здійснення такої діяльності в системі післядипломної освіти. Головна ціль, яку ми ставили перед собою, – виявити умови інноваційного освітнього середовища навчального закладу, в якому включаються механізми саморозвитку педагога, його діяльність набуває інноваційних ознак.

У вирішенні поставлених завдань значну роль відведено дослідно-експериментальній діяльності навчальних закладів, які стали базою науково-дослідної роботи з проблеми «Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону».

Аналіз дослідження. Для продуктивного розв'язання означеного кола протиріч ми звернулися до досліджень учених, у яких представлено теоретичні основи управління інноваційними процесами (І. Бех, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Г. Єльникова, В. Лазарєв, М. Поташник, Т. Шамова, Д. Пузиков, Г. Щекатунова, В. Цимбалару та ін.).

Вагомими стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені проблемам інноваційної педагогічної діяльності, здійснення підготовки педагогічних кадрів (І. Дичківська, Н. Клокар, К. Макагон, О. Пехота, В. Пікельна, Л. Подимова, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Фурман та ін.); технології експертизи інноваційних проектів (Л. Буркова, Л. Даниленко, О. Новиков, Т. Новикова, В. Паламарчук, О. Шушпанов та ін.).

Для розкриття шляхів ефективності розвитку навчального закладу враховано дослідження з проблем проектування інноваційного освітнього середовища (Г. Васильєв, Н. Гладченкова, Н. Гонтаровська, О. Гуменюк, В. Мадзігон, Н. Крилова, А. Каташов, Ю. Колюткін, Л. Новикова, І. Лустенко, М. Лях, К. Приходченко, В. Ясвін та ін.).

Мета статті полягає у представлений результатів науково-дослідної роботи й обґрунтуванні взаємодії формування інноваційного освітнього середовища навчального закладу та розвитку готовності педагогів до здійснення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Результатами теоретичного аналізу проблеми стало дослідження в понятійному ракурсі такого складного феномену як інноваційне освітнє середовище. Встановлено, що у педагогіці розгорнуто пошуки, спрямовані на дослідження освітнього середовища навчального закладу, але досі не існує однозначності у трактуванні базових понять. Зокрема, нами взято до уваги такі тлумачення інноваційного освітнього середовища:

- сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини; виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти; характеристиками його є здатність до самовідтворення й самооновлення відповідно до потенційних можливостей усіх складових елементів цього середовища [2];

- комплекс взаємопов'язаних умов, які забезпечують освіту людини, формування особистості педагога з інноваційно-творчим мисленням, його професійну компетентність [3];

- педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу [4];

- творче (ідейне) освітнє середовище як єдине, здатне забезпечити особистісний саморозвиток завдяки використанню комплексу специфічних можливостей, який воно їм надає [6];

- інноваційне середовище окремого навчального закладу, наповнене інноваційним змістом і формами організації, забезпечує умови для формування нової якості професійної науково-педагогічної та управлінської діяльності, тим самим створює потужний потенційний ресурс для розвитку і професійної діяльності [1].

У цьому руслі в межах існуючого сучасного категоріально-понятійного апарату уточнено поняття інноваційного освітнього середовища. Воно трактується нами як **педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності**, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу учасників навчально-виховного процесу, забезпечує умови для формування нової якості професійної науково-педагогічної та управлінської діяльності; наповнений інноваційними змістом і формами, створюючи потужний ресурс для накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу.

У процесі теоретико-практичного аналізу питання з'ясовано, що актуальність звернення до дослідження проектування інноваційного освітнього середовища навчального закладу продиктовано потребою забезпечення якісного надання освітніх послуг, а також запитом на високий рівень професійної компетентності вчителя, який виступає рушійною силою змін. Тому в межах теоретичного аналізу структури інноваційного освітнього середовища перенесено акцент на формування готовності вчителя до здійснення інноваційної діяльності.

Дослідуючи характеристики, структуру інноваційного освітнього середовища, ми зробили висновок, що воно може виступати ефективним засобом розвитку професійної компетентності педагогів і одночасно потужно впливати на професійну ідентичність педагогічного колективу в цілому, виконувати завдання розвитку навчального закладу. Підтверджено, що процес інноваційного розвитку є не лише кінцевим продуктом застосування нового у навчально-виховному процесі з метою якісного поліпшення його суб'єктів та об'єктів, а й процедурою їх постійного оновлення, що забезпечується відповідною освітньою інноваційною діяльністю [5]. В інноваційному освітньому середовищі навчального закладу включаються механізми саморозвитку педагога, його діяльність набуває інноваційних ознак.

Наукові публікації

Переносячи в практичну площину теоретичні положення щодо взаємозалежності формування інноваційного освітнього середовища та професійного розвитку педагога, ми поставили перед собою завдання сфокусувати це середовище навчальних закладів у межах теми науково-дослідної роботи лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) Волинського ІППО «Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону», дослідити вплив його на розвиток професійної компетентності педагогів. Насамперед нами враховано позицію науковців про те, що інноваційний розвиток *передбачає керованість інноваційних змін* освітньої системи школи та її компонентів, які відбуваються завдяки інноваційній діяльності педагогічного колективу [5]. Експериментальною базою визначено дев'ять навчальних закладів Волинської області, кожен із яких працював над своєю інноваційною програмою в межах актуальної для закладу теми. Зокрема, визначено такі проблеми дослідно-експериментальної діяльності регіонального рівня:

- «Формування професійно-трудової компетентності в умовах профільної старшої школи» (Комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа I-II ст. № 7 – природничий ліцей Луцької міської ради»);
- «Створення освітнього середовища для інтелектуального розвитку особистості учнів» (Підгайцівський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ст. – гімназія» Луцького району);
- «Формування загальнокультурної компетентності учнів в умовах навчально-виховного комплексу» (НВК «Загальноосвітня школа I-III ст. – ліцей» с. Зимне Володимир-Волинського району);
- «Створення освітнього середовища НВК для формування лідерської компетентності учнів» (Залізницький навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ст. – дитячий садок» Любешівського району);
- «Формування соціально-трудової компетентності учнів в умовах сільського загальноосвітнього навчального закладу» (Загальноосвітня школа I-III ст. с. Берестяне Ківерцівської районної ради Волинської області);
- «Створення освітнього середовища для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів» (Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа I-III ст. № 12 Луцької міської ради Волинської області»);
- «Освітньо-інформаційне середовище навчального закладу як умова формування соціально активної особистості» (НВК «Загальноосвітня школа I-III ст. – гімназія» м. Горохів);
- «Формування інтелектуально-пізнавальної компетентності учнів в умовах загальноосвітнього

навчального закладу» (Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа I-III ст. № 3 Луцької міської ради Волинської області);

– «Освітньо-інформаційне середовище навчального закладу як умова формування соціально активної особистості» (Любомльська загальноосвітня школа I-III ст. № 3 Любомльської районної ради Волинської області).

Стратегічною ідеєю дослідно-експериментальної діяльності педагогічних колективів навчальних закладів області визначено створення інноваційного освітнього середовища, яке зможе забезпечувати формування ключових компетентностей учнів. Мета експериментальної діяльності полягала у науково-методичному обґрунтуванні та розробці компетентнісно орієнтованих моделей навчальних закладів відповідно до соціокультурного середовища їх функціонування.

Відповідно до особливостей діяльності експериментальних навчальних закладів визначено основні вимоги до інноваційного освітнього середовища навчального закладу, які й окреслили завдання дослідно-експериментальної діяльності:

- дитина є головним суб'єктом навчально-виховного процесу, самодостатньою особистістю;
- учень має право на освіту і формування здатності реалізувати себе, вирішувати освітні та життєві потреби;
- учитель розвиває свої професійні й особистісні якості як педагог-новатор;
- керівник забезпечує умови для інноваційної діяльності учня і вчителя;
- колектив працює у творчому пошуковому режимі на основі діалогу, партнерського співробітництва.

Найважливіше завдання науково-методичного супроводу, яке здійснювалася лабораторія, полягало у розвитку готовності вчителів до інноваційної діяльності, що є основою формування інноваційного освітнього середовища. У кожному педагогічному колективі було розгорнуто системну науково-методичну роботу відповідно до теми дослідно-експериментальної діяльності, етапів та алгоритму її здійснення.

Формування інноваційного освітнього середовища здійснювалось у три етапи: етап становлення (діагностико-концептуальний), формувальний, етап узагальнення й удосконалення. Етап становлення характеризувався розробкою відповідної концепції і програми, укладанням необхідної документації, створенням органів керування, визначенням фінансових і матеріальних можливостей. На другому етапі створено умови для функціонування середовища відповідно до проблеми, залучено до роботи найбільш підготовлених і творчих вчителів, розроблено концепцію розвитку школи, модель інноваційного середовища, введено інноваційні елементи із попередньою апробацією. Етап узагальнення і вдосконалення освітнього середовища відповідав

постійному пошуку ефективних засобів його розвитку, проведення моніторингу інноваційної роботи, поширення досвіду серед учасників педагогічного процесу, інформації за межі даного навчального закладу тощо.

Відповідно до цих етапів роботу з педагогами було орієнтовано на:

1) **усвідомлення педагогами потреби запровадження педагогічних інновацій у власній практиці.** У навчальних закладах проведено ряд методичних заходів: теоретичні та практичні семінари, психологічні семінари-тренінги, педагогічні читання, тематика яких передбачала визначення змісту діяльності педагогічного колективу щодо формування ключових компетентностей школярів, проектування розвитку школи в умовах дослідно-експериментальної роботи, формування професійної компетентності педагогів-дослідників, проектування особистісного зростання і т. ін.;

2) **інформованість про інноваційні педагогічні технології, знання новаторських методик.** Для реалізації цього напряму педагогічні колективи були включені у ряд міжнародних, всеукраїнських проектів: «Шкільна академія підприємництва», «Уроки з підприємницьким тлом», «Посилення спроможності педагогів у забезпеченні дієвої профілактики ВІЛ/СНІДу, протидії стигмі й дискримінації», «Зміцнення потенціалу Всеукраїнської спілки вчителів і тренерів для поліпшення доступу до якісних послуг з профілактики ВІЛ/СНІДу у діяльності Шкіл, дружніх до дитини», «Маршрут безпеки», «Fair Play – Чесна гра». У контекстіожної теми експериментальної роботи в навчальних закладах розроблено міні-проекти щодо впровадження інноваційних технологій навчання. Педагогічні колективи та окремих педагогів зачленено до інноваційних програм, конкурсів, грантів, спрямованих на інноваційний розвиток навчального закладу;

3) **зорієнтованість на створення педагогами власних новаційних продуктів.** Прикладами інноваційної діяльності в межах цього орієнтури може слугувати досвід навчальних закладів щодо: використання інформаційно-комунікативних технологій та засобів при викладанні базових дисциплін, використання технології розвитку критичного мислення, інтерактивного, проблемного, продуктивного навчання, запровадження методу асоціативних символів при вивчені іноземної мови; введення парно-урочної системи навчання тощо;

4) **готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності.** На подолання труднощів щодо організації інноваційної діяльності у навчальних закладах запроваджено шкільні моделі професійного

розвитку педагогів, здійснено системний аналіз та моніторинг результатів цієї діяльності. Зміщено акцент у методичній роботі на діяльність творчих груп, реалізацію ними прикладних педагогічних досліджень, психологізацію професійного розвитку педагогів;

5) **створення інформаційних ресурсів.** Розвитку професійної компетентності педагогів в умовах інноваційного освітнього середовища навчального закладу сприяло створення інформаційного ресурсу, оприлюднення аналітичних матеріалів на сайтах навчальних закладів, інституту післядипломної педагогічної освіти. Узагальнений досвід дослідно-експериментальної роботи, а також освітні доробки педагогів шкіл, напрацьовані у ході дослідно-експериментальної діяльності, лягли в основу публікацій, методичних розробок тощо.

У рамках науково-методичного супроводу дослідно-експериментальної роботи зроблено акцент на врахування критеріїв та показників, які пропонують дослідники проектування інноваційного освітнього середовища [1]:

– **концептуально-стратегічна спрямованість** (наявність програм інноваційного розвитку, наукове обґрунтування перспектив, новацій; установлені форми роботи з педагогічним колективом; наявність стабільного партнерства з органами державної влади та управлінням освітою для впровадження інноваційних продуктів у практику);

– **широта охопленості** (включеність відповідних суб'єктів, об'єктів, процесів, явищ до реалізації нововведень; інтенсивність використання вітчизняного й міжнародного ринку освітніх новацій);

– **інтенсивність** (залученість до змін), яка полягає у здатності й готовності учасників змін відтворювати наукові, методичні, організаційні, адміністративні вимоги як необхідні для успішної реалізації завдань інноваційної програми;

– **формалізованість** (здатність учасників змін до розроблення й опису програм/проекту, планування реалістичних заходів щодо їх виконання, виявлення технологій ефективного адміністрування, до чітко визначеного розподілу ресурсів і методики оцінювання наслідків роботи. Важливе значення має наявність творчих команд, готовність виконавців ініціювати нові ідеї, здатність презентувати інноваційний досвід із використанням сучасних науково-педагогічних можливостей);

– **упорядкованість** (рівень керованості змінами в закладі, узгодженості інноваційних процесів із загальною програмою розвитку, матеріального і морального стимулювання);

– **когерентність** (регіональна, соціальна інтеграція зі змінами у навчальному закладі, узгодженість інноваційного процесу із державною освітньою політикою, наступність з іншими навчальними закладами);

Наукові публікації

– інформаційно-комунікативна складова (повнота забезпеченості науково-методичною літературою, періодичними та фаховими виданнями, вільний і стабільний доступ до глобальних освітніх мереж, наявність електронної системи управління, впровадження розвинених моделей дистанційного навчання, використання у навчальному й управлінських процесах інформаційно-комунікаційних технологій, підготовка електронних навчальних посібників);

– професійність (уміння продукувати, реалізовувати нові підходи до освітньої діяльності у змісті, формах, методах, чіткості й послідовності в організації процесу розгортання нововведень, самооцінювання та самоконтроль власного й колективного інноваційного пошуку).

Заключним етапом науково-дослідної роботи з проблеми стала аналітична підсумкова оцінка результатів експерименту в навчальних закладах та корекція окремих теоретичних положень, що були покладені в основу дослідження. Проведений моніторинг переконав в ефективності впливу інноваційних процесів в освітньому середовищі на розвиток професійної компетентності педагогів. Опитування керівників експериментальних навчальних закладів засвідчило, що дослідно-експериментальна робота сприяє динаміці професійних досягнень педагогів, рейтингу освітньої установи в соціумі, результативності у сфері самореалізації як педагогів, так і учнів.

За результатами аналізу звітів експериментальних шкіл зроблено висновки, що інноваційна діяльність допомагає педагогічним колективам краще розуміти завдання сучасної школи та розробляти оптимальні шляхи вирішення освітніх проблем, сприяє створенню умов в освітньому середовищі, які мотивують педагогів до саморозвитку та створення новаційних продуктів, їх застосування у різних видах освітньої діяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Створення інноваційного середовища є не лише кінцевим продуктом, а й умовою розвитку професійної компетентності педагогів. З іншого боку, успіх у формуванні інноваційного освітнього

середовища можливий за умови включення педагогічних колективів у інноваційні процеси, зокрема, дослідно-експериментальну діяльність.

Зauważимо, що системний та послідовний науково-методичний супровід інноваційної діяльності створює основу для формування інноваційного освітнього простору як окремих навчальних закладів, так і регіону в цілому.

Практичним результатом науково-дослідної роботи з проблеми «Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону» стало те, що теоретико-практичні напрацювання лягли в основу програм спецкурсів для педагогів та керівників навчальних закладів: «Моделювання педагогічної реальності: теорія і технології», «Педагогічні технології навчання в старшій профільній школі», «Впровадження технологій навчання на основі розвитку життєвих навичок», «Основи музеїчної справи в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі», «Клуби за інтересами як інноваційна форма позаурочної діяльності», «Організація та розбудова ГАШ як осередку розвитку громади». Розроблено теми навчальної дисципліни «Інноваційна педагогіка»: «Формування інноваційного освітнього середовища», «Теоретико-практичні основи формування освітнього середовища профільної школи».

Результати роботи анонсовано на всеукраїнських та обласних заходах. Основні результати дослідження відображені у 30-ти працях, з яких шість – статті, опубліковані у фахових виданнях, 12 – в інших; сім – науково-методичні рекомендації для педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, п'ять – збірники матеріалів конференцій тощо.

Багатоаспектна проблема розвитку інноваційного освітнього середовища не обмежується запропонованим аналізом взаємодії інноваційного освітнього середовища та професійного розвитку педагогів. Подальші наші дослідження будуть стосуватися проведення оцінки ефективності функціонування інноваційного освітнього середовища, вивчення системних елементів та впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на його формування.

Література

1. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти [Текст] / Л. Ващенко // Післядипломна освіта. – 2012. – № 1. – С. 37–40.
2. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 [Текст] / Анатолій Іванович Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
3. Разіна Н. О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи [Текст] / О. Н. Разіна // Вісн. наук. шк. педагогів «Акме». – 2009. – Вип. 3.
4. Шапран О. І. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / О. І. Шапран, Ю. П. Шапран. – Режим доступу : <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf>
5. Щекатунова Г. Інноваційний розвиток загальноосвітнього навчального закладу – вимога сьогодення [Текст] / Г. Щекатунова // Післядипломна освіта. – 2012. – № 1. – С. 40–46.
6. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию [Текст] / В. А. Ясвин. – М. : Смисл, 2001. – 365 с.